

LKL:n kultaseminaari 2024 Raimo Niemelä:

Rahapaja, Lihr ja Lapin kulta

RAHAPAJAN PERUSTAMINEN

Suomeen saatiin oma rahayksikkö vuonna 1860. Suomen rahajärjestelmä itsenäistyi paljon ennen Suomen valtion itsenäistymistä 1917. Tämä oli ainutlaatuinen tapaus 1800-luvun Euroopassa. Ei itsenäinen valtio saa oman rahayksikön ja oman rahapajan.

Päätös rahapajan perustamisesta tehtiin samana vuonna 1860 ja se valmistui 1864 Katajanokalle Senaatin ja myöhemmin valtiovarain ministeriön alaisuuteen. Vuotta 1864 pidetään Suomen Rahapajan perustusvuotena.

Lihr aloitti Rahapajan alijohtajana vuosi pajan valmistumisen jälkeen. Hän oli alijohtajana 20 ja johtajana 27 vuotta. Lihr oli kyvykäs vuori-insinööri ja hän vaikutti paljon Rahapajan toiminnan kehittymiseen.

KUVA 1 Johan Conrad Lihr (1831–1913)

Kuva 2 Kultamarkkoja 1800- ja 1900-luvun taitteesta Kalevi Helon kokoelma

Lapin kullan löytyminen

Suomen keisarillinen senaatti lähetti Suomen Rahapajan alijohtajan ja vuori-insinöörin Lihrin johtaman retkikunnan etsimään kultaa vuonna 1868.

Lihrin isä ja äidin isä olivat kultaseppiä, joten hän on tuntenut kultan ja ollut kiinnostunut kultan alkuperästä. Lihr oli nuoruudessaan valokuvaajana, kuuluisin kuvista Runebergin ja Lönnrothin muotokuva (1860-luvulla), tuttu monille koulun historiankirjoista.

Suomessa oli tehty 1800-luvulla pieniä kulturalöytöjä, uskottiin, että olisi mahdollista löytää Siperian kaltaisia kultaesiintymiä. Kullankaivajia lähetettiin oppiin Siperian kultakentille.

Alkusysäyksen Lihrin retkikunnan lähettämiseen Lappiin antoi norjalaisen geologi Dahllin kulturalöydöt Kietsimä-, Inari- ja Tenojoelta.

Lihrin retkikunta lähti Helsingistä kesäkuun puolivälissä 1868 Viipurin kautta ja suuntana oli Rovaniemi ja Perä-Pohjola.

Matkalla otettiin näytteitä monilta puroilta ja monesta kohtaa löytyi kullan merkkejä, mutta ei riittävästi. Oli kiiruhdettava eteenpäin.

He olivat elokuun alussa Utsjoella ja syyskuun alussa lähtivät Tenojoelta Utsjokea pitkin etelään ja olivat Ivalojoella syyskuun alkupuolella.

Hippuja löytyi useasta paikasta, ja Nulkkamukassa löytyi 0,2 g kultaa 19 vaskoolissa 16. syyskuuta. Talven tulo pakotti palaamaan takaisin Kyrön kylään (Ivalo) ja etelään.

Kuva 3 Kullan löytöpaikka Nulkkamukassa

Vuonna 1987 pystytettiin löytöpaikalle Ivalojoen penkalle (Kultamuseo) Lihrin muistokivi.

Raportissaan Lihr totesi, että ”Ei epäilystäkään, etteikö tältä paikalta voisi löytyä lisää suuria kultahippuja”.

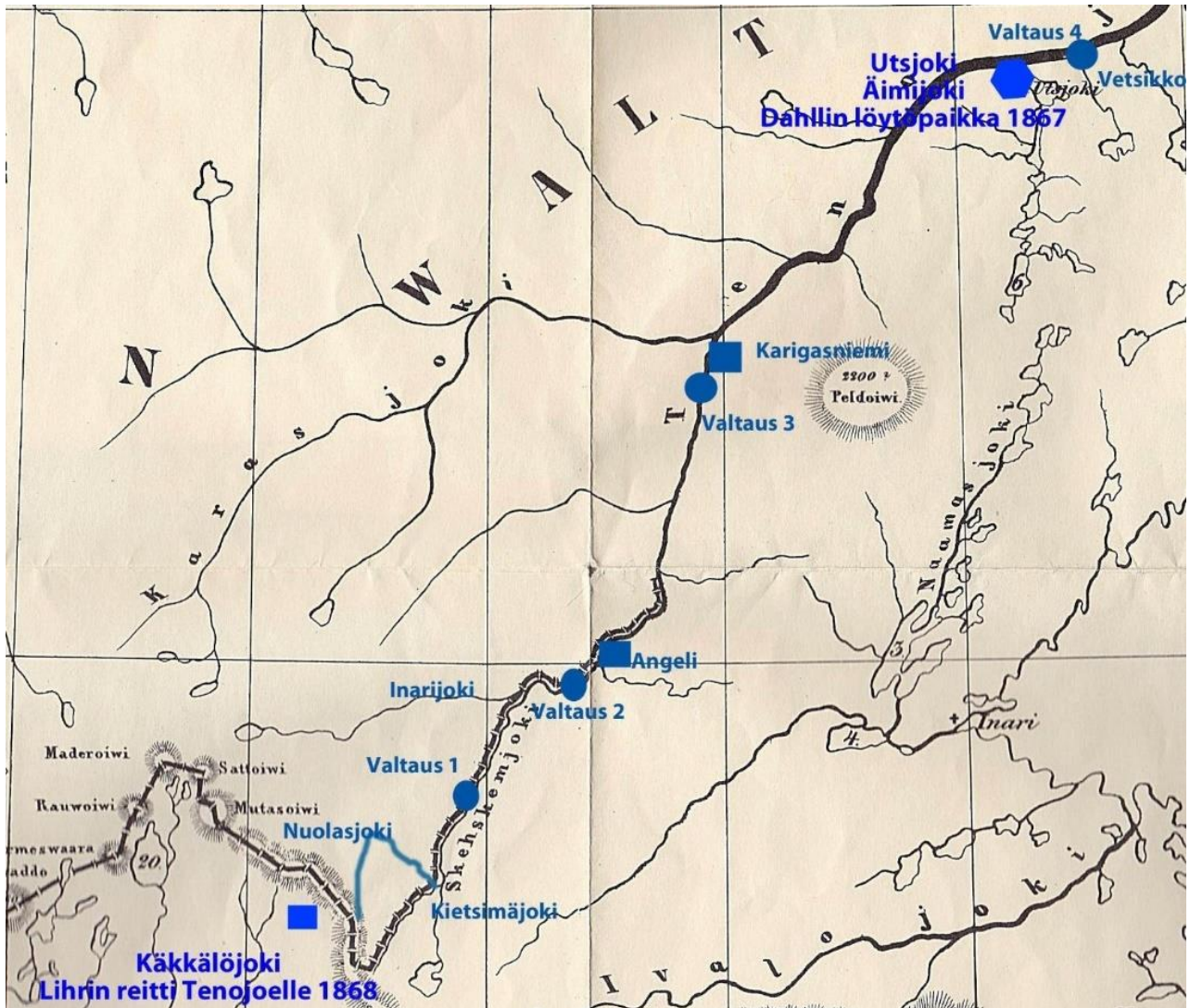
Lihrin usko rikkaan kultapaikan löytymiseen toteutui seuraavana vuonna Ervastian ja Lepistön tutkimusmatkalla. He kaivoivat muutamassa viikossa noin 2 kg kultaa nykyisen Kultalan kohdalta.

Kuten tiedämme, niin kulta sekoittaa tunnollisimmankin löytäjän pään. Tulee rikastumisen kiima.

Kruununvouti Planting teki oman valtauksen Ervastian ja Lepistön löytöpaikalle.

Ja näin ehkä kävi Lihrillekin, hän paljasti vuoden 1868 löytöpaikat venäläisille liikemiehille ennen kuin antoi raportin senaatille. Venäläiset tekivät valtaukset vuonna 1869 Tenojoen

vesistöön noin 200 km matkalle ja Ivalojoen Nulkkamukkaan Lihrltä saatujen tietojen perusteella.

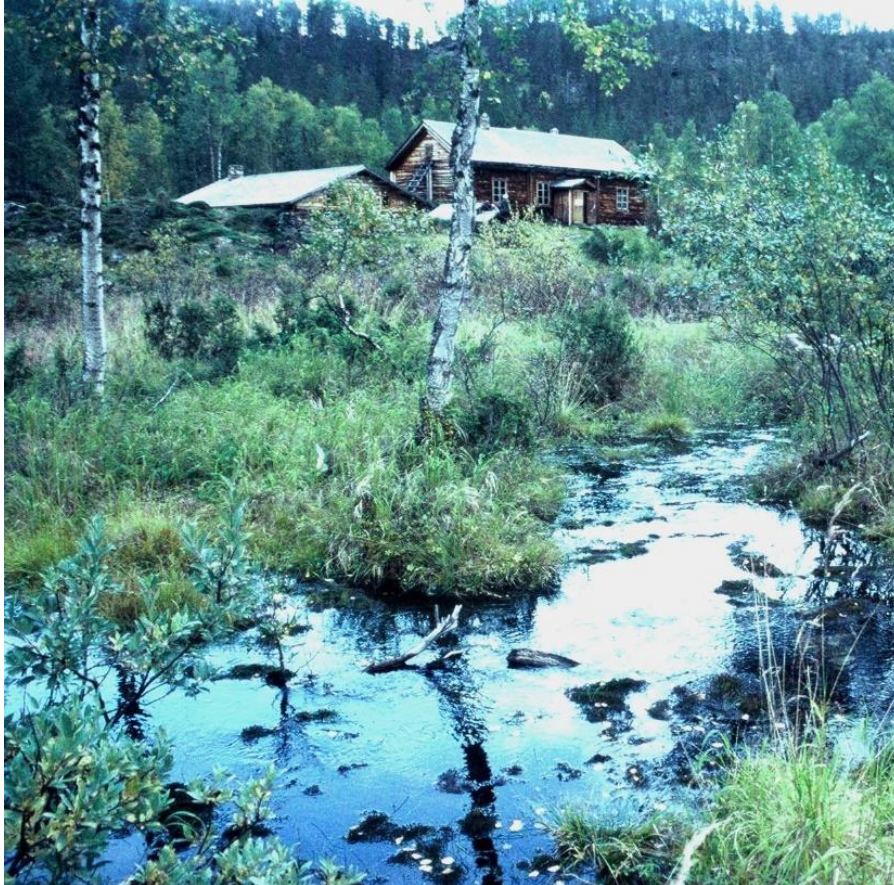
Kuva 4 Kartta neljästä venäläisten valtauksista Tenojoella 1869. Ne olivat Lapin ensimmäiset kultavaltaukset Lihrin neuvomissa paikoissa.

Oulun läänin kuvernööri Georg von Alfthan hylkäsi venäläisten liikemiesten valtaushakemukset 1869 vedoten muotovirheisiin ja puuttuviin asiakirjoihin. Ehkä hänellä oli aavistus jostain tietovuodosta.

Laki kultanetsinnästä ja kaivamisesta huhtikuussa 1870

Venäläiset liikemiehet yrittivät painostaa Suomen senaattia antamaan venäläisille yksinoikeuden kolmeksi vuodeksi tutkia kultamaita. Senaatti päätti valituksista huolimatta myöntää kultanetsimisoikeuden kaikille hyvämaineisille Venäjän keisarikunnan ja Suomen suurruhtinaanmaan miehille pois lukien Mooseksenuskaiset (ja lainrikkoajat). Venäjän keisari hyväksyi Senaatin lakiesityksen.

Valtio rakennutti keväällä 1870 Ivalojoen Kultalan valtion virkamiehille. Lihr oli siellä

vuorimestari Anders Ferdinand

Thoreldin lähimpänä apulaisena kahtena kesänä. Toisen kesän alussa hän sairastui ja joutui hoitoon Kyrön kylään. Tämän jälkeen hän ei ollut mukana kultamailla

Lihr oli aiemmin tehnyt sopimuksen venäläisten liikemiesten kanssa, että hän ilmoittaa myös uusista kultalöydöistä ensin heille. Lihrin tuli saada palkkio, jos valtaus tuottaa tietyn määrän kultaa. Kesän 1870 kultaryntäyksen aikana hän ei kuitenkaan ehtinyt tutkia uusia alueita ja antaa tietoja Ivalojoen parhaista paikoista, koska

suomalaiset valtasivat ne ja työkiireiden vuoksi hän ei päässyt maastoon.

Kuva 5 Kultala ja Ervastian kaivama puro, luonnonuoma laskee oikealle, merimiesten kaivama on johtaa rakennusten alapuolelta kaivupaikalle yli 200 m metkan.

Lirin toiminnasta venäläisen kanssa saatiin tietoja ja hän ehkä siksi joutui perääntymään kultamailta.

MIKSI VALTIO INVESTOI niin suureen projektiin kahden kultakilon takia?

Ivalojoen 1869 kultalöytöön (2 kg, kaksi kaivajaa kahdessa viikossa) suhtauduttiin vakavuudella ja suuresti investoiden siksi, että ajateltiin löydetyn Siperian kaltainen kultaluoma. Olihan jo aikaisemmin uskottu Lapissa olevan Siperian kaltaisia kultaesintymiä. Ja alueen saavutettavuus oli huomattavasti helpompi, kuin Siperia.

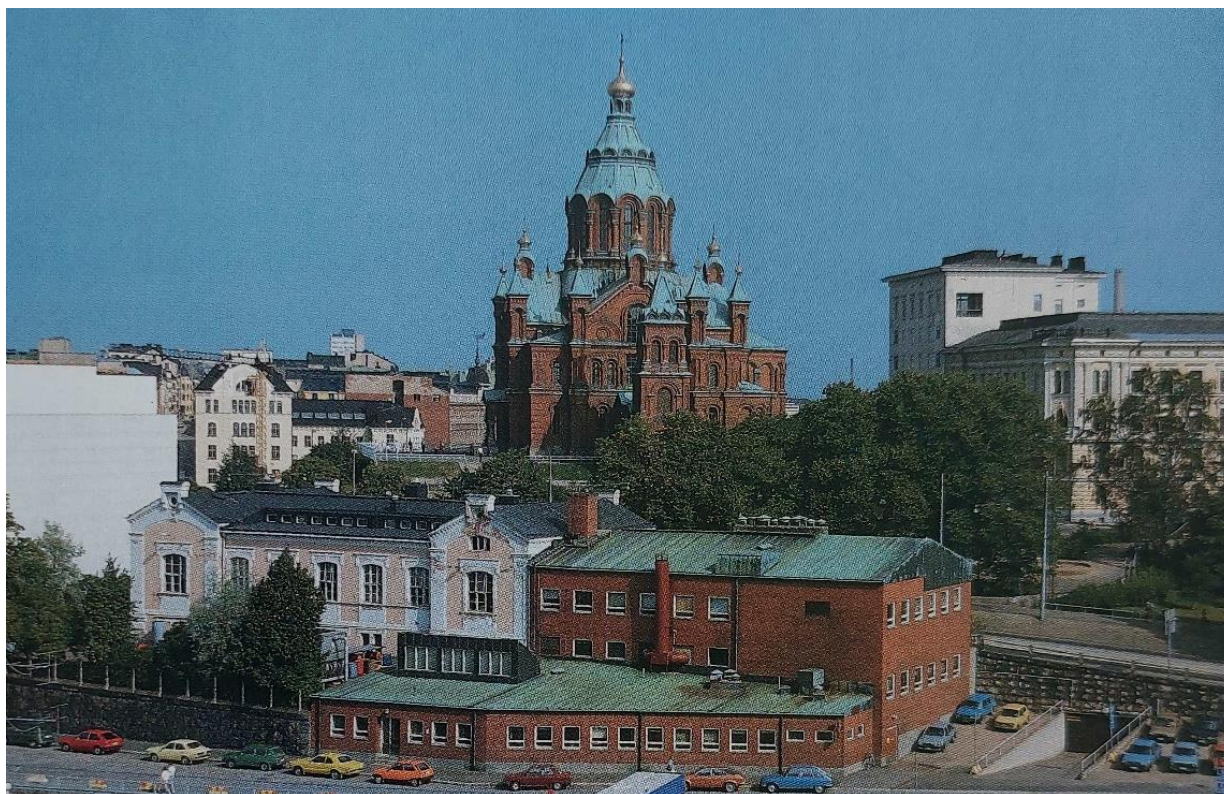
Lihr ei asiakirjojen mukaan ollut mukana hankkeessa, mutta mukana oli Geologisen komission johtaja Sederholm (Aktiebolaget Prospektor). **HUONOJEN** kokemusten perusteella hän ei myöhemmin katsonut aiheelliseksi edistää Lapin kultatutkimuksia. Muutkin johtavat geologit antoivat arvovaltansa epäonnisiin kultayrityksiin, joiden toiminta loppui muutamassa vuodessa 1900-luvun alkupuolella.

Lapin moniin kultaryntäyksiin vuosikymmenien aikana osallistuivat liikemiesten lisäksi monet valtion korkeat virkamiehet. Isot hankkeet päättyivät konkursseihin ja osallistujat menettivät maineen lisäksi huomattavia summia varojaan. Ehkä siksi Lapin kullan emäkallion etsintään ei panostettu merkittävästi.

Kittilän kultakaivoksen alkulöydös tehtiin 1980-luvulla tienrakennustyömaalla, kun valveutunut ja ehkä kullasta kiinnostunut työntekijä löysi räjäytystyön yhteydessä mielenkiintoisen malmikiven.

2020-luvulla on taas käynnissä SUURI KULTARYNTÄYS, suuri osa Lapista on valtausten ja malminetsintäalueiden peittämä.

Palataan Rahapajaan

KUVA 8 Rahapaja Katajanokalla 80-luvulla kuva Rahapajan historiikirja

Tuttavani oli töissä Katajanokalla ja käveli päivittäin Rahapajan ohitse. Hän katseli ikkunasta painosaliin, jossa kolikot virtasivat painokoneesta. Hän mietti, onko tämä turvallinen paikka rahapajalle.

70–80-luvun taitteessa Suomessa oli vireillä monen valtion viraston hajasijoittaminen maakuntaan. Suunnitelmassa oli siirtää Rahapaja Rovaniemelle. Hajasijoittamisohjelmasta luovuttiin 1983.

Lihrin haamu

1900-luvun lopulla Rahapajassa Katajanokalla kummitteli Lihrin haamu; Holvissa oli salaperäinen arkku, jonka mainittiin olevan Lihrin jäämistöä. Sitä ei ollut kukaan avannut ja siinä huhuttiin olevan Lapin kulta-aarre Lihrin retkeltä.

Rahapaja muuttaessa Katajanokalta Vantaalle pyysi silloinen johtaja valtion tilintarkastajia avaamaan ja tutkimaan arkun sisällön. Lapin Kulta-aarretta arkusta ei löytynyt.

Kolikon puumerkki

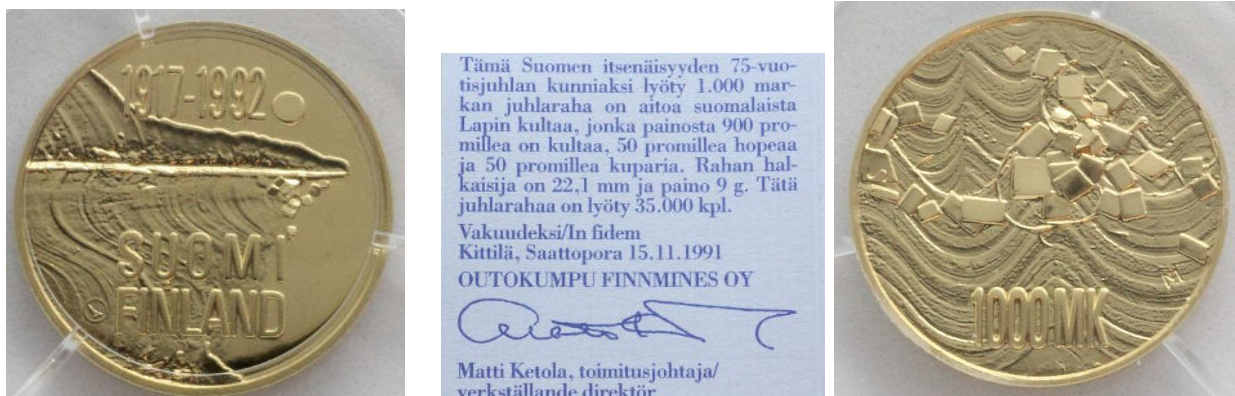
Kuvat 9 ja 10 Kultamarkka 20 1911, Kalevi Helon kokoelmasta

Soldan otti käyttöön "Kolikon tunnistuksen" Kolikkoihin leimattiin hänen sukunimensä ensimmäinen kirjain "S". Puumerkillä Rahapajan pääjohtaja vastaa rahan metalliseoksesta lähinnä kultarahoissa, kun normaali pitoisuusmerkintä ei mahdu kolikkoon. Käytännössä johtaja puumerkillään takaa kolikon metallipitoisuuden.

Vuoden 1911 kultakolikon kruunu puolella on Lihrin puumerkki **"L"** ja **Suomen Leijona**.

Merkintä oli käytössä vuoteen 2006 saakka.

Klaava puolella on merkitty kolikon paino 5,806 grammaa ja kultapitoisuus 0,645 (64,5%)

Kuva 11, 12 ja 13 Suomen 75-v. juhlaraha ja Saattoporan kaivoksen kullan todistus
Itsenäisyyden 75-vuotis juhlaraha 1992

Rahapajan johtajan puumerkki M (ks oikea alareuna) klaava puolella ja kruunu puolella suunnittelijan puumerkki (vasen alareuna).

Rahaa painettiin 35000 kpl ja paino oli 9 g eli koko painos 315 kg, josta suomalaista kultaa 283,5 kg.

Kuka tietää mitä kolikon kruunupuolen nimi tulee? Kolikon toiselle puolelle painettiin hallitsijan tai valtion kruunu.

Kullan kuvaaminen on vaikeaa. Siloinen pinta on kuin peili. Valaistus vaikuttaa paljon.

Puhdas kulta on "pehmeää" ja kuluu helposti. Kovuutta ja kestävyyttä lisätään kuparilla ja hopealla. Kuparia tummentaa ja hopea vaalentaa keltaista väriä.

Poronsarvikolikot

Rahapaja on mahdollisuuksien mukaan käyttänyt suomalaista kultaa. Eräässä keräilyrahasarjassa käytettiin kolmen eri suomalaisen kaivoksen kultaa. Rahoissa oli poronsarvi ja sarven piikkien määrällä kerrottiin, mistä rahan kulta on peräisin.

EI KUVAA

Suomalainen juhlarahaperinne alkoi Helsingin olympialaisista

Suomalainen juhlarahaperinne sai alkunsa vuonna 1951 (osa leimattiin 1952) Helsingin olympialaisten kunniaksi julkaistusta hopearahasta. Kyseessä oli samalla maailman ensimmäinen olympialaisia kunnioittava juhlaraha.

Kuvat 14 ja 15 Juhlaraha 1952

70 vuoden aikana suomalaisia juhlarahoja on julkaistu 217 kappaletta. Alkuun rahoja lyötiin harvakseltaan vain hopeisina. Suomen täyttäessä 75 vuotta vuonna 1992 saimme ensimmäisen kultaisen juhlarahan.

Juhlarahat julkaistaan valtiovarainministeriön asetuksella ja niiden kuva-aiheista päättää juhlarahatoimikunta. Kuten "Vaaliraha" presidentinvaalien aikaan vuonna 2024, juhlarahojen aiheet ovat usein hyvinkin ajankohtaisia: historiallisia merkkipaaluja, juhlavuosia, taidetta, urheilua ja suuria tapahtumia. Ne viestivät tarinoita Suomesta ja suomalaisuudesta ja säilyvät kulttuurihistoriallisena arvoperintönä tuleville sukupolville.

Juhlarahan ja keräilykolikon ero

Juhlarahalla on nimellisarvo ja se julkaistaan valtion asetuksen perusteella. Rahan suunnittelusta järjestetään yleensä kilpailu.

Keräilykolikot ovat kaupallisten yritysten julkaisemia. Niillä ei ole virallista nimellistä arvoa. Keräilykolikoita nimitetään myös Mitali ja Jetoni.

Varsinaisten juhlarahojen lisäksi Rahapaja on lyönyt keräilykolikoita, joita markkinoi Moneta Oy.

Kuva 16 EU juhlaraha AU-merkintä

EU liittymisen juhlaraha 1998, AU ja AG merkintä joutsenen siiven kärjessä

Kuvat 17 ja 18 EU juhlaraha, johtajan puumerkki ja aitoustodistuksen kansi

EU liittymisen juhlaraha 1998, klaava puolella Rahapajan johtajan puumerkki. Takaa rahan kultapitoisuuden.

Kuvat 19 ja 20 Keräilykolikko (Jetoni) 2003 Lapin Kultaa 1868–2003

Kruunu puolella on Rahapajan logo

Kolikoiden stanssaus ja leimaus

Kolikon aihio tehdään stanssaamalla ja aihiot leimataan rahaksi. Aihiot yleensä hankitaan alihankintana ja rahapaja leimaa rahat.

Leimasimet ovat kovaa hiiliterästä, joita voidaan kovettaa pinnoittamalla. Yhdellä leimalla lyödään yleensä satoja tuhansia, parhaimmillaan miljoonia kolikoita.

Kolikoiden materiaali

Kolikoiden väri ja kovuus tulevat metallin koostumuksesta.

Kultakolikossa on hieman hopeaa ja/tai kuparia, jotka vaikuttavat kolikon kestävyys ja väriin. Hopea valkaisee ja kupari tummentaa ”syventää” kullan väriä. Aasian maissa suositaan kultakolikoissa kuparia.

Kullan väriset kolikot ovat Outokummun kehittämää metallia ja patentoimaa ”rahametallia”. Metallille annettiin aluksi nimi Golden Nordic, mutta vakiintuneeksi nimeksi on tullut Nordic Gold.

Myös kuparipinnoitetut teräskolikot ovat kellertäviä.

Hopean väriset kolikot ovat yleensä kuparinikkeliä CuNi25 tai nikkeli- pinnoitettua terästä.

60-luvun rahausituksessa otettiin käyttöön ”hopeinen” markka. Hopean kallistuessa sitä ei enää voinut käyttää.

Tällöin markka valmistettiin kuparinikkelistä. Tämä kolikko kului käytössä hieman nuhjuiseksi. Vanhasta hopeamarkasta tuli keräilykohde, koska sen sulatusarvo oli suurempi kuin käyttöarvo.

Minulla oli hyllyssäni parikymmentä hopeamarkkaa. Eräänä päivänä pino oli hävinnyt ja tilalla oli 20 markan seteli. Äiti oli tarvinnut vaihtorahaa. Ei tullut minusta numismaatikkoa.

Vaikka rahan hopeapitoisuus on nimellisarvoa suurempi, niin rahojen sulatus eli vajentaminen (hävittäminen) on kielletty asetuksella.

Eurokolikoiden materiaali

1, 2 ja 5 centtiä, terässisus, pinnoitettu elektrolyytisesti kuparilla

10, 20 ja 50 centtiä ovat Nordic Gold

Sekä 1 että 2 Euro kolikoissa on sisäosa ja ulkorengas eri materiaalia. Kolikoiden sisäosa ja ulkorengas koostuvat eri metalleista.

1 ja 2 euron kolikoiden valmistus on vaikea ja salainen tekniikka. Kolikoiden väärentäminen on vaikeaa erilaisten tunnistusmenetelmien takia.

Jotkut Keski-Euroopan maat vastustivat suomalaisten keksimän ja patentoidun metalliseoksen (Nordic Gold) käyttämistä eurokolikoissa. Outokumpu ilmoitti, että on luopunut patenttioikeudesta. Metalliseos on vaikea valmistaa ja sitä käytetään vain kolikoissa.

Rahapajasta tuli osakeyhtiö 1993

Osakeyhtiön on helpompi tehdä päätöksiä kuin valtion viraston muun muassa keräilykolikoiden lyömisestä ja materiaalien hankinnassa.

Rahapaja on leimaava, jolloin se hankkii kolikoiden aihiot muualta ja tekee itse leimat ja aihioiden leimaukset.

Rahapaja Oy omisti tai oli osakkaana ulkomaissa rahapajoissa.

Rahapaja Oy omisti Monetan ja Tillanderin.

2000-luvulla Rahapaja luopui monista omistuksistaan.

Eurokolikot otettiin Suomessa käyttöön 1999

Suomen Rahapaja löi eurokolikot Suomen lisäksi kuuteen Euroopan maahan esimerkiksi Viro, Kreikka ja Espanja.

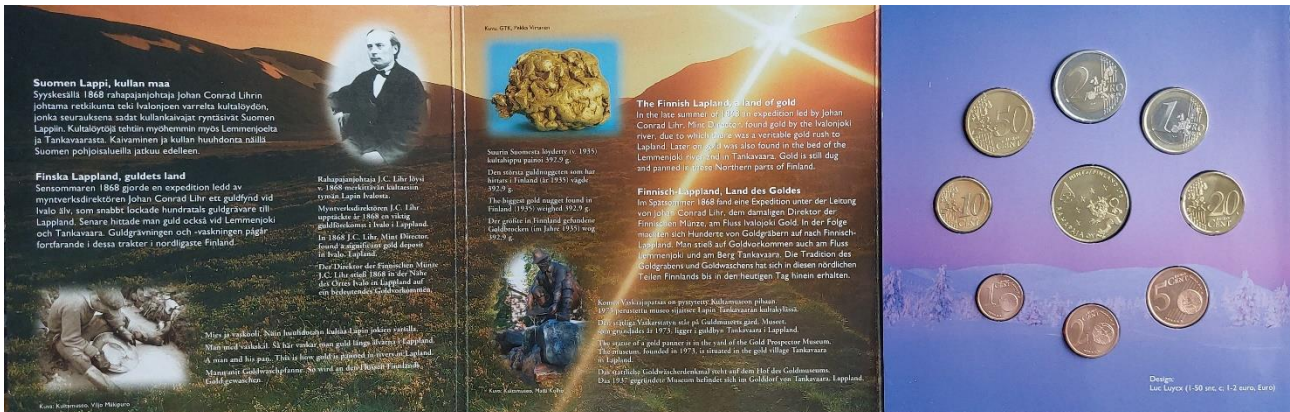
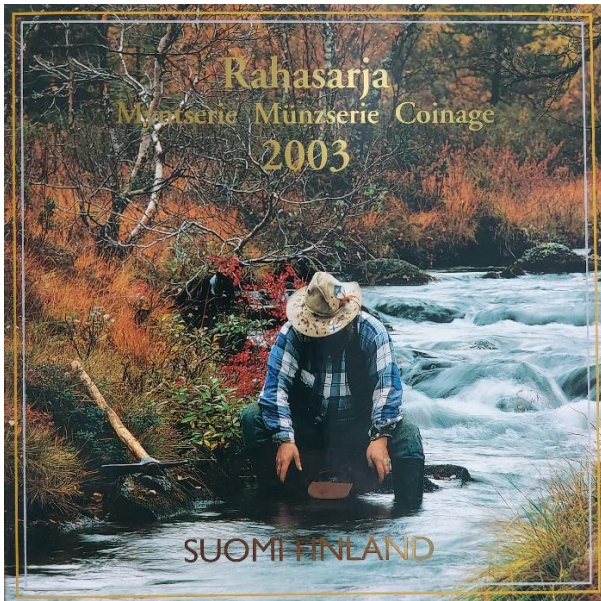
Ennen Euron käyttöönottoa lähes jokaisessa maassa oli valtion oma rahapaja. Nyt tuotanto on keskittynyt isoihin ja tehokkaisiin yksikköihin ja useat rahapajat on lopetettu esimerkiksi Viro, Ruotsi, Malta.

Tällä hetkellä Rahapajalla on asiakkaita ympäri maailmaa.

Rahapajan logoja

Lapin Kulta rahasarja 2003

Kuvat 21, 22 ja 23 Vuoden 2003 eurosarja Lapin Kulta kansioista

Rahapaja julkaisi vuonna 2003 rahasarjan kunnioittaen Lapin kultan löytäjää ja Rahapajan johtajaa Lihriä ja tämän päivän kullankaivajia.

Lähteet: Seppo J Partasen kirjat ja esitelmät, Herman Stigzeliuksen Kultakuume 1986, Suomen Rahapaja 125 vuotta – historiaa ja nykypäivää, Tuukka Talvio 1989.

Kuvat Raimo Niemelä ja Seppo J. Partanen.